

Centar za
sigurnosne studije - BiH
Centre for
Security Studies - BH

***REFORMA SIGURNOSNOG SEKTORA I
MEDIJI U BIH***

-

***PUT KA USPJEŠNOM UPRAVLJANJU
SIGURNOSNIM SEKTOROM***

Sarajevo, februar 2006. godine

Štampanje ovog istraživanja omogućeno je uz finansijsku pomoć Centra za demokratsku kontrolu oružanih snaga iz Ženeve. (DCAF)

Centar za
sigurnosne studije - BiH
Centre for
Security Studies - BH

***REFORMA SIGURNOSNOG SEKTORA I
MEDIJI U BIH***

-

***PUT KA USPJEŠNOM UPRAVLJANJU
SIGURNOSNIM SEKTOROM***

Mariangela Fittipaldi

Ovo istraživanje je provedeno tokom sticanja praktičnog radnog iskustva autora u Centru za sigurnosne studije u Sarajevu, u periodu od septembra 2005. do januara 2006. godine. Gospođica Mariangela Fittipaldi je 2005. godine magistrirala na Evropskom fakultetu za interdisciplinarnu studije, College of Europe, Natolin Campus u Varšavi, Poljska.

Za potrebe ovog istraživačkog rada, Centar za sigurnosne studije je pružio svu potrebnu stručnu pomoć autoru, a iznešeni navodi i zaključci u izvještaju odražavaju isključivo vlastite stavove autora.

SADRŽAJ

Uvod	1
1. Reforma sigurnosnog sektora, upravljanje i mediji: teorijski pristup	3
1. Novi koncept reforme sigurnosnog sektora	3
2. Reforma sigurnosnog sektora u BiH	5
3. Uloga medija u modernim društvima	8
4. Mediji i sigurnost	10
2. Osvrt na medije u BiH	11
1. Funkcioniranje medija u BiH	11
2. Trenutna situacija	14
3. Efekti podjele	16
3. Mediji i reforma sigurnosnog sektora	19
1. Dvije paralelne reforme	20
2. Medijsko praćenje sigurnosnih pitanja u BiH	21
3. Izvještavanje o reformi sigurnosnog sektora	22
3.1 Faktor 1. Politizacija	
3.2 Faktor 2. Akteri	
3.3 Faktor 3. Nivo nacionalnog interesa i transparentnost	
3.4 Faktor 4. Nivo nacionalnog interesa i utjecaj na grupe	
4. Dugoročne potrebe: trening novinara o pitanjima sigurnosti	25
4. Mediji i institucije	27
1. Nivo otvorenosti nacionalnih institucija prema novinarima	28
2. Mediji i međunarodne organizacije	29
3. Rad ureda za odnose sa javnošću	30
4. Javni interes za sigurnosne teme: značaj malih projekata	32
Zaključak	35
Reference	39
Bibliografija	42

UVOD

Reforma sigurnosnog sektora u BiH pokazala se kao veliki izazov za proces institucionalne izgradnje. Godine koje slijede biće ključne s obzirom na učešće medija, predstavnika civilnog društva, istraživačkih centara i NVO-a u tom procesu. Prema modelu dobrog upravljanja sigurnosnim sektorom, njihove aktivnosti predstavljaju osnovni element u postizanju promjena u pogledu sigurnosti u zemlji kroz demokratske mehanizme.

Reforma sigurnosnog sektora (RSS) predstavlja veliki korak naprijed u procesu institucionalne izgradnje. Trenutni razvoj okarakterisan je poboljšanjima, barem kada je riječ o usvajanju novog Zakona o odbrani.

S ciljem usvajanja promjena koje se tiču dobrog upravljanja sigurnosnim sektorom, uloga koju ima civilno društvo u praćenju reformi je od ključnog značaja. Osim toga, godine koje slijede biće izuzetno značajne s obzirom na stupanj u kojem će mediji, predstavnici civilnog društva, istraživački centri i NVO-e biti u mogućnosti da učestvuju i konstantno prate promjene u procesu koji se tiče sigurnosnih pitanja u zemlji.

Poseban značaj u osiguravanju veze između civilnog društva i vlade imaju mediji. Njihova je uloga još značajnija kad je riječ o sigurnosti, jer obezbjeđivanje tog opšteg dobra jeste osnovni preduslov za ekonomski i politički razvoj. Kada su mediji nezavisni, regulisani i razvijeni, efektivost navedene uloge tada je potpuna. U protivnom, nedostatak ovih uslova može ozbiljno ugroziti mogućnost medija da funkcioniraju kao «nadzornici» u pogledu donošenja i usvajanja odluka. Sa druge strane, model dobrog upravljanja sigurnosnim sektorom podrazumijeva veće učešće civilnog društva u nastajanju sigurnosnog sektora. Ovo ukazuje na potrebu poduzimanja određenih koraka da bi se osigurala informisanost javnosti u pogledu sigurnosnih pitanja. Prema tome, potpuno učešće medija u procesu reforme sigurnosnog sektora doprinjet će stvaranju međunarodnih i lokalnih institucija zaduženih za pitanja odbrane i sigurnosti, a koje bi bile transparentne i dostupne javnosti.

Ovaj izvještaj analizira medijsku pokrivenost sigurnosnih pitanja u BiH. Kroz uspostavljanje složene veze između medija i sigurnosnog sektora u zemlji, bila bi uzeta u obzir otvorenost sigurnosnog sektora kao takvog. Glavni cilj ove studije je evaluacija napretka dobrog upravljanja sigurnosnim sektorom u BiH.

U izvještaju su korištene dvije važne vodilje za istraživanje. Sa jedne strane, biće evaluiran stepen zastupljenosti sigurnosnih institucija u BiH,

odnosno koliko su otvorene i odgovorne prema medijima. Ovo pitanje se razmatra kao primarno s obzirom na stvarno učešće u relaciji i strukturi sigurnosnog sektora. Izvještaj će se nadalje fokusirati na stepen otvorenosti medija za sigurnosne institucije i stručnost medija kada su u pitanju sigurnosne teme, te na ograničenja kvalitetnog novinarstva i mogućnost izvještavanja o temama u vezi sa sigurnosti, kao jednog od glavnih aspekata odnosa medija prema sigurnosti.

Na kraju, izvještaj će biti djelomično baziran na teoretskom modelu sigurnosnog upravljanja, koji podrazumijeva pojačanu saradnju između medija i države. Premda su se desile mnoge promjene u organizacijama sigurnosnog sektora u najnaprednijim demokratijama, potpuno učešće medija još nije postignuto, s obzirom da stepen učešća zavisi i o strukturalnim i o mogućim ograničenjima.

1. REFORMA SIGURNOSNOG SEKTORA, UPRAVLJANJE I MEDIJI: TEORIJSKI PRISTUP

Dobro upravljanje sigurnosnim sektorom osnovni je preduvjet za demokratizaciju i socio-politički razvoj. Pojava koncepta Reforme sigurnosnog sektora ima za cilj smanjenje deficita sigurnosti, a istovremeno i povećanje učešća civila u sigurnosnom sektoru. RSS u BiH ima posebne elemente zbog kojih je ovo veoma osjetljiva tema. Uloga medija u tom razvoju biće od izuzetnog značaja u nerednim godinama.

1. Novi koncept reforme sigurnosnog sektora

Koncept reforme sigurnosnog sektora (RSS) je od izuzetne važnosti u post-ratnim ili tranzicijskim društvima. Po logici paralelizma, to je često povezano sa dobrim upravljanjem sigurnosnim sektorom.

Osnovna ideja koja je povezana sa tim jeste da ispravno upravljanje sigurnosnim sektorom može ubrzati demokratizaciju, socio-politički razvoj i stabilizaciju. Drugim riječima, sigurnosni sektori koji ostanu nereformirani mogu predstavljati ozbiljnu prijetnju implementaciji promjena, pa tako mogu otežati proces stabilizacijeⁱ.

Prva važna odluka o toj temi je rezolucija UN-a iz 1996. godine prema kojoj svi pokušaji moraju biti poduzeti na internacionalnom nivou «*osiguravajući tako odgovornost vojske prema civilnoj vladi u kontekstu jačanja pravnog zakona*»ⁱⁱ.

NATO, OSCE i Vijeće Evrope uspješno promoviraju taj princip, osobito OSCE-ov Kodeks o vojno-političkim aspektima sigurnosti sa naglaskom na uspostavljanje «*demokratske političke kontrole vojnih i paravojnih zakona i unutarnjih sigurnosnih snaga kao i tajnih službi i policije*»ⁱⁱⁱ.

Prvi izvještaji pokazuju da koncept dobrog upravljanja sigurnosnim sektorom predstavlja postojeći koncept, razvijen na internacionalnom nivou nakon raspada Istočnog bloka. Sa teoretske tačke gledišta, on se sastoji iz kombinacije sigurnosnog koncepta i koncepta upravljanja.^{iv}

Inicijativa za poticanje upravljanja sigurnosnim sektorom počela je krajem devedesetih kada su neke međunarodne organizacije, posebno one koje su radile u tranzicijskim zemljama, isticale koncept vojno-civilnih relacija u Centralnoj i Istočnoj Evropi. Protaklih godina sigurnosna pitanja smatrana su striktno vojnom oblašću, što je isključivalo bilo kakva učešća javnosti ili

nekim vanjskih učesnika. Suprotno tome, sada se sigurnost odnosi na mnogo širi aspekt tema, te često podrazumijeva i teme koje se ne tiču samo vojnih pitanja.

To objašnjava važnost uspostavljanja uprave sigurnosnog sektora, otvorenog za učešće različitih vanjskih saradnika i javnosti.

Razlog takvog razvoja je dvostruk. Prije svega, nakon završetka Hladnog rata i nakon 11. septembra međunarodni sistem pridaje veći značaj samom značenju sigurnosti. Specifičnost je u tome što se stavlja veliki naglasak na socijalne, političke i ekonomske aspekte sigurnosti. U tom kontekstu, koncept individualne i opće sigurnosti razvija se kao neophodna komponenta, dobivajući još veći značaj zajedno sa nekim ne-vojnim aspektima.^v

Osim toga, globalizacija je utjecala na raspodjelu moći između međunarodnih, državnih i lokalnih institucija. Dakle, uprava sigurnosnog sektora načinjena je od nekoliko međusobno povezanih izvršilaca, od vlada i ministarstava do parlamentarnih odbora i medija. Ovi konkurentni izvršitelji su i odgovorni za organizaciju, upravljanje i nadzor nad sigurnosnim sektorom^{vi}.

S obzirom na temeljne ciljeve reforme sigurnosnog sektora, to može biti konačno obezbjeđivanje sigurnosti kroz mehanizme demokratije. U konačnici, reforma sigurnosnog sektora ima za cilj smanjenje sigurnosnog deficita sa kojim se zemlja suočava, uz istovremeni uticaj na nedostatak demokratičnosti. Drugim riječima cilj je dvostruk: obezbjeđivanje sigurnosti i obezbjeđivanje civilne kontrole nad sigurnosnim sektorom. Trebalo bi naglasiti da novi element reforme sigurnosnog sektora leži upravo u ovom drugom cilju. Stvaranjem uslova i za sigurnost i za nadziranje sektora sigurnosti, može se postići smanjenje nivoa nesigurnosti i uključivanje u sistem demokratske odgovornosti^{vii}.

Novi koncept podrazumijeva i inkluzivan pristup reformi. Zapravo, u prošlosti su intervencije kao što su policijska reforma, reforma odbrane i pravna reforma po svojoj koncepciji bile odvojene i neovisne jedna od druge. Prema tome, promoviranje inkluzivnog pristupa pomaže u stvaranju efektivnijeg jedinstvenog okvira reformi.

Zapadni Balkan se obično uzima kao primjer takvog novog razvoja. U ovoj regiji reforma sigurnosnog sektora prvenstveno je viđena kao način osiguravanja pomoći u nastajanju demokratičnosti i post-konfliktnim rekonstrukcijama. Razlog zbog kojeg je taj proces dobio toliko pažnje jeste ključni motiv za ovo istraživanje, zbog toga što daje objašnjenje o ulozi medija u tranzicijskim društvima.

Kao prvo, koncept reforme sigurnosnog sektora trenutno traje, te je predmet promjena s obzirom na posebnost zemlje o kojoj se radi. Može se

reći da se reforma sigurnosnog sektora u balkanskoj regiji razlikuje od svake druge reforme zbog isprepletenosti između post-ratne stabilizacije i post-autoritativnog okvira. Što se tiče karakteristika same reforme, osnovni problem odnosi se na sigurnost i manjak demokratičnosti, dok se izgradnja mira i procesi u vezi sa državnom izgradnjom mogu identificirati kao osnovni krajnji ciljevi specifičnih post-konfliktnih okruženja. Treći važan element odnosi se na prisutnost međunarodnih aktera, kao što su OSCE, NATO i EU, skupa sa međunarodnim mirovnim snagama. Djelovanje tih aktera uglavnom je usmjereno na nedovoljno razvijene sisteme sigurnosti, podijeljene prema etničkim linijama.

Marina Caparini je ustvrdila da specifičnost koncepta reforme sigurnosnog sektora u regiji Balkana ovisi o njegovoj implementaciji u post-konfliktnim situacijama i postupnom prenosu vlasti sa međunarodnih na lokalne aktere.

2. Reforma sigurnosnog sektora u BiH

Element koji BiH čini jedinstvenim primjerom u odnosu na druga tranzicijska društva odnosi se na uslove i izazove za implementaciju koncepta reforme sigurnosnog sektora u zemlji.

Premda taj proces još traje, reforma sigurnosnog sektora u BiH pokazala je i neke napretke koji se odnose na krajnju fazu definicije sigurnosti, početak implementacije politike odbrane, stvaranje vojnih doktrina, smanjenje broja vojnih snaga, osnivanje civilnih servisa, bolje planiranje budžeta odbrane i stvaranje Državne Granične Službe.^{viii}

Međutim, najvažniji korak u cjelokupnoj reformi odnosi se na nacrt i usvajanje Zakona o reformi odbrane. Potpisivanjem Dejtonskog sporazuma podrazumijeva se postojanje dvije vojske, podijeljene prema državnoj i etničkoj liniji. Oba entiteta imaju svoja Ministarstva odbrane, pa samim tim i svoju vojsku. U BiH praktično su postojale tri vojske, s obzirom na činjenicu da je Armija Federacije BiH sačinjena od bošnjačke i hrvatske komponente. Uz to je postojala i vojska Republike Srpske što je stvaralo specifičnu, fragmentiranu vojnu strukturu u zemlji. Osim toga, postojali su entitetski sistemi odbrane uporedo sa entitetskim ministarstvima odbrane.^{ix}

Od tada, jedan od najvećih izazova bilo je upravo promoviranje značajnih koraka za ujedinjavanje sistema odbrane BiH.

Od 2003. godine, kada je OHR osnovao Komisiju za reformu odbrane (DRC), u BiH su se desile dvije uzastopne reforme.^x

1. Postignuća reforme sigurnosnog sektora u BiH

- Definiranje krajnje faze sigurnosne politike
- Početak implementacije odbrambene politike
 - Stvaranje vojnih doktrina
 - Smanjenje broja vojnih snaga
 - Predstavljanje civilne službe
 - Poboljšavanje planiranja budžeta odbrane
- Stvaranje Državne granične službe
 - Poboljšavanje saradnje između domaćih službi sigurnosti.

Izvor: Stefan Imobersteg, DCAF, Ženeva, 2003.

U kontekstu ovog izvještaja, važno je istaknuti da je takav razvoj događaja neophodan da bi BiH ispunila zahtjeve NATO-a za budući pristup Partnerstvu za mir. Komisija za reformu odbrane (DRC) posebno ističe važnost stvaranja zajedničke komandne strukture na državnom nivou, uporedo sa smanjenjem broja vojnih snaga^{xi}.

Manje promjene su postignute usvajanjem prvog Zakona iz 2003. godine. U svakom slučaju, moglo bi se reći da su se najveće promjene desile kroz drugi dio reforme, usvojene u novembru 2005. godine^{xii}.

U osnovi ovog drugog dijela nalazi se usvajanje mjera koje su radikalnije u odnosu na prethodni.^{xiii} Navedene mjere tiču se rada ministarstva odbrane i strukture vojnih snaga u BiH. Dakle, reforma osigurava zatvaranje entitetskih ministarstava odbrane i entitetskih vojski, ukidanje vojne obaveze, stvaranje jedinstvenog državnog budžeta za odbranu i potpuni parlamentarni nadzor nad Oružanim snagama BiH. Nadalje, zakon nalaže tri multietničke brigade i tri pješadijska puka. Može se reći da ovi zakoni mogu BiH osigurati značajne promjene odbrambenog sistema.^{xiv}

Međutim, i pored opisanog razvoja, mora se priznati da je reforma odbrane u BiH proces koji će u skorijoj budućnosti napredovati. Sa druge strane, ova reforma u potpunosti ne stvara jedinstvenu strukturu vojske. Sistem brigada predstavlja osnovni dvojni element koji postoji u sistemu odbrane BiH. Važno je naglasiti da iako dvojna struktura postoji i u drugim evropskim sistemima odbrane, sistem koji je prethodno spominjan sadrži

neke specifične karakteristike, kao što su prije svega kulturalna i etnička uloga.^{xv}

Što se tiče metodološkog osvrtu, koji slijedi u ovom izvještaju, važno je napomenuti da ovaj izvještaj ne daje potpun i detaljan opis reforme sigurnosnog sektora u BiH. Razlog fokusiranja prvenstveno na reformu odbrane nalazi se u činjenici da do sada navedeni koraci osiguravaju jasniju analizu medijskih izvještaja koji se tiču odbrane. Pored toga, selektivna metoda pruža iscrpno objašnjenje nekih osnovnih unutarnjih mehanizama kao i objašnjenje uloge međunarodne zajednice.

2. Reforma sigurnosnog sektora - procjena aktivnosti

Opšte i unakrsne aktivnosti u vezi sa cjelokupnim sigurnosnim sektorom

- norme, kodovi, standardi u svim poljima RSS-a
- podržavanje političkog dijaloga unutar sektora sigurnosti i civilne vlasti

Restrukturiranje institucija sigurnosti

Potpuna podrška institucijama i normativnoj pomoći

- Reforma odbrane
- Reforma policije
- Reforma tajnih službi
- Reforma granične službe
- Reforma pravosuđa

Jačanje kontrole ustrojstva (uprave)

- Opšte aktivnosti kao npr. razvijanje politike nacionalne sigurnosti
- Civilna kontrola, zalaganje za transparentnost i efikasnost
- Parlamentarna kontrola, savjetovanje tijela povezanih sa sigurnosnom politikom, npr. parlamentarne komisije
- Tehnička podrška i trening

Javna kontrola

- Podrška akademskim institucijama, istraživačkim centrima
- Poticanje nezavisne državne stručnosti
- Prisustvo NVO-a
- Trening i promoviranje nezavisnih medija

Rekonstrukcija sektora sigurnosti (post-konfliktne mjere)

- Naoružani ne-državni učesnici
- Konverzija

- Demobilizacija, razoružavanje i reintegracija
- Malo i lako naoružanje (SALW)
- Mine
- Maloljetni vojnici
- Uključivanje žena u sigurnosnu politiku i RSS

Izvor: ISS, Pariz, 2005.

3. Dobro upravljanje - glavni akteri

- Vlasti zadužene za upravljanje i kontrolu vojnih snaga (odgovorni za monopol prisilne vlasti), vlada i njena ministarstva (tj. ministarstvo odbrane i ministarstvo unutrašnjih poslova)
- Parlament
- Specijalizirana vijeća
- Institucije za primjenu zakona, sudstvo i ministarstvo pravde
- Ombudsmani i komisije za ljudska prava
- **Članovi civilnih društava, mediji, NVO-i, istraživački centri**

Izvor: ISS, Pariz, 2005.

3. Uloga medija u modernom društvu

Povezanost između medija i sigurnosti je dosta složena. To se posebno ističe kada je riječ o vojsci, sektoru koji je tradicionalno slabo otvoren za javnu kontrolu. Veće učešće civilnog društva u pitanjima koja se tiču sigurnosti predstavlja nužan rezultat novog, šireg koncepta sigurnosti. Povodom toga, novonastale promjene u značenju i shvaćanju sigurnosti dovele su do toga da dosadašnji ograničavajući pristup pitanjima sigurnosti više nije prihvatljiv. Mediji imaju značajnu ulogu u ubrzavanju tog procesa i u informiranju javnosti o svemu što se tiče sigurnosti u njihovoj zemlji^{xvi}.

Razvoj slobodnih i neovisnih medija može se smatrati utvrđenim principom u svakoj dobro funkcionirajućoj

demokratiji. Kada su mediji neovisni i slobodni oni tada postaju veza između političke moći/države i civilnog društva.

U suštini, ukoliko mediji imaju pravo na dostupnost informacijama i ako se obavežu da će ispravno izvještavati, oni tada doprinose tome da javnost bude informisana, a osim toga omogućavaju debate o političkim odlukama, uključujući i javnu kontrolu nad vladom. Takav način javnog ispitivanja

doprinosi većoj otvorenosti vlade i ministarstava prema javnosti. Istovremeno, to povećava njihovu obavezu da informišu medije.^{xvii}

Može se reći da kada taj mehanizam ispravno funkcioniра, mediji igraju značajnu dvostruku ulogu. Oni šalju informacije u javnost i čine je informisanom i u tom slučaju medijska odgovornost nije ograničena samo na pružanje informacija. Njihova je uloga također značajna u educiranju javnosti i na taj način pruža mogućnost da javnost stvara svoje mišljenje o nekim političkim pitanjima. Sa druge strane mediji su dragocjen instrument političke moći, jer političari se služe medijima da bi plasirali svoje političke poruke u javnost. Prema tome, mediji su jedan od glavnih mehanizama koje vlada koristi da bi komunicirala sa građanima.^{xviii}

Prema riječima Marine Camparini (DCAF), "Skupa sa ostalim civilnim akterima, kao što su nevladine organizacije, istraživačke grupe i instituti za istraživanje, mediji mogu biti od pomoći u educiranju građana o temama kao što su nacionalna sigurnost i javno ispitivanje, omogućavajući tako političke diskusije i diskusije koje se tiču političkih alternativa. Mediji neprestano djeluju i kao akter i kao mehanizam u radu vlade"^{xix}.

Drugim riječima, uloga medija nije samo u izvještavanju, nego mediji kao takvi imaju uticaj i na modificiranje i na samo donošenje političkih odluka. Činjenica je da vijesti, ukoliko nisu precizne, mogu negativno uticati na javno mišljenje.

Druga važna činjenica govori o faktorima koji mogu uticati na ispravnu interakciju na relaciji politika-mediji-civilno društvo. Iako državna tajnost u pogledu nekih važnih političkih pitanja može biti ograničavajući faktor u funkcionisanju medija, događaji od 11. septembra stalno proširuju pravila o tajnosti. Dakle, razlozi koji opravdavaju smanjeni pristup informacijama se povećavaju, posebno iz sigurnosnih razloga koji se odnose na informacije u vezi sa državnom tajnom.

To za posljedicu ima smanjena prava novinara na izvore informacija, te tako poništava validnost opisanog modela interakcije.

Proučavanje uloge medija u tranzicijskim društvima nagovještava da cilj koji mediji imaju, a to je da budu "čuvari", u takvim slučajevima trebaju biti malo manje ambiciozni. Razvoj lokalnog novinarstva, teškoće u vezi sa kvalitetnom obukom novinara, zatim problemi koji se tiču ograničene političke nezavisnosti medija još više komplikuju cijelu situaciju.

U regiji jugoistočne Evrope, uprkos naporima međunarodnih aktera u svrhu promovisanja medija i njihove veze sa civilnim društvom, situacija je još daleko od opisanog modela. Nekoliko pokušaja nacionalističkih sila da kontroliraju medije uveliko su smanjili šansu za djelotvornu interakciju između medija i politike. To također smanjuje mogući uticaj projekata koji se odnose na medije od strane međunarodnih aktera, pa oni rijetko dovode do željenih ishoda.

4. Mediji i sigurnost

Kada je veza između medija i države na neki način izazovna, tada se veza između medija i sektora sigurnosti može smatrati još interesantnijom podkategorijom. Nadalje, takva povezanost može dovesti do nekih specifičnih karakteristika u okviru institucionalnih reformi impementiranih u tranzicijskim društvima. Kako je već spomenuto, uključenost medija je osnovni element u svakom dobro upravljanom sektoru sigurnosti, jer samo transparentna i efektivna interakcija između ta dva sektora može doprinijeti implementaciji u upravljanju sigurnosnim sektorom.

Premda se posljednjih godina pokazao napredak u vezi medija i institucija sigurnosti, može se reći da je veza između novinara i sigurnosnog sektora još izložena pritisku. Jedna od najvećih poteškoća u postizanju primjene navedenog modela odnosi se na razlike između medija i sigurnosti, koje se tiču uglavnom razlika u strukturama i različitim vrijednostima^{xx}.

Naročito vojne institucije, ministarstva odbrane, tajne službe i međunarodne organizacije koje su u službi sigurnosti bazirne su na hijerarhijskoj strukturi i ograničene su konzervativnim vrijednostima. Takav tradicionalni sistem doprinosi činjenici da su akteri sigurnosti veoma zatvoreni za bilo kakav oblik vanjske kontrole^{xxi}.

Suprotno tome, novinari zahtijevaju otvorenost i transparentnost. Stoga mediji odgovaraju oprečnim kriterijima, ističući veliki stepen samoregulacije i fragmentiranost. Može se reći da se novinarsko istraživanje u vezi sa sigurnosnim sektorom pokazalo kao teško, s obzirom na prirodnu zatvorenost, što predstavlja prepreku u pravljenju izvještaja o sigurnosti.^{xxii}

Analiza strukture medija u BiH dovela je do još nekih, dodatnih interesantnih elemenata. Unutarnje funkcioniranje medija i njihova pokrivenost tema koje se tiču sigurnosti, govori o specifičnosti situacije u zemlji.

2. OSVRT NA MEDIJE U BIH

Trenutna situacija u BiH je još daleko od teorijskog modela koji je opisan (dobro upravljanje sigurnosnim sektorom). No, i pored napredaka u posljednjih deset godina još postoji nekoliko prepreka u postizanju neovisnosti medija. Stoga, način objektiviziranja medija, njihova nezavisnost i dvostruko stajalište u pogledu glavnih političkih partija predstavlja izazov od najveće važnosti za bh novinarstvo.

1. Funkcioniranje medija u BiH

Uloga medija je od ključnog značaja za jačanje demokratske kulture bazirane na javnoj odgovornosti institucija. U tom slučaju, i elektronski i pisani mediji doprinose razvoju svijesti civilnog društva, sposobnog za učestvovanje u donošenju političkih odluka.^{xxiii}

Iako efikasna veza između medija, civilnog društva i politike predstavlja preduslov za svaki dobro uređen politički sistem, u tranzicijskim društvima takva je veza još značajnija. S obzirom da je uobičajeno da je upotreba vlasti nestrukturirana i da je civilno društvo još slabo, u nekim stadijima veza medija i politike može još više trpiti. U tom kontekstu, političko stremljenje ka ponovnom uspostavljanju političkog i socijalnog sistema je naročito značajno, s obzirom da se tako pomaže stvaranje novog polja u kojem mediji mogu slobodno djelovati.^{xxiv}

Zbog svih tih razloga medijsko restrukturiranje u BiH predstavljalo je jedan od osnovnih ciljeva post-ratne rekonstrukcije. Pravilo stvaranja slobodnih i neovisnih medija nalazi se ispred većine programa promovisanih od strane međunarodnih organizacija.^{xxv}

Krajnji cilj je stvoriti medijski sistem koji je slobodan od bilo kakve političke kontrole. Taj je zadatak veoma osjetljiv s obzirom na etničku podijeljenost, pa samim tim i političku, što predstavlja bitnu prepreku u civilnoj rekonstrukciji. Posebno u pogledu stvaranja jače civilno-vojne povezanosti, uloga medija mora biti postavljena kao esencijalna komponenta.^{xxvi}

Stvaranje medijskog tržišta kao takvog, nametnuto je djelovanjem medija kratko nakon rata. Međutim, nepostojanje bilo kakvog pravog zakona u vezi sa tim predstavljalo je jedan od najslabijih dijelova cjelokupne medijske strukture. Moglo bi se reći da sliku medija u post-ratnom periodu karakteriše slab ili skoro nikakav regulacijski zakon o medijima,

nefunkcioniranje ekonomskog i medijskog tržišta, raširenost zastrašivanja i klevetanja i veliki uticaj ekonomskog i političkog pritiska na medije.^{xxvii}

4. Akt o slobodi pristupa informacijama (FOIA)

Zakon je odobren 2001. godine i osigurava svim osobama i pravnim licima pravo **pristupa svim vrstama informacija** koje se tiču javnih institucija.

Cilj je da se izgradi demokratski sistem sačinjen od transparentnih i odgovornih institucija.

Njegova implementacija je jedan od modula u stvaranju **UGOVOR** programa, promovisanog od strane OSCE-a s ciljem jačanja lokalne demokratije i stvaranja efikasne veze između građana i općina.

Izvor: OSCE Misija u BiH, Ugovor, Februar 2005.

U tom pogledu, reforme promovisane od strane međunarodne zajednice podrazumijevale su razvoj medijskog pluralizma, osiguravajući fondove za nove, neovisne TV i radio stanice, kao i za trening novinara i zaštitu međuentiteskih mreža.

Dva su elementa kojima se lako može opisati situacija: nepostojanje zakonskog okvira u sistemu izdavanja dozvola i stalna ograničenja u slobodi medija. Ta dva elementa nameću potrebu za velikim promjenama u medijskom sistemu.

Prije rata je postojala medijska struktura koja je funkcionirala na nivou države, a nakon rata medijska slika uglavnom se može opisati nedostatkom jasnih pravila što dovodi do određene nesigurnosti. Što se tiče elektronskih medija, na primjer, nedostatak jasnog sistema davanja dozvola za emitovanje omogućava političkim partijama uticaj na sadržaj vijesti koje se emituju. Osim toga, jedan od najvećih prioriteta vezan je za osnivanje regulatornog tijela na državnom nivou, u svrhu rješavanja dozvola i kontrole emitiranja pod utvrđenim uslovima.

RAK (Regulatorna agencija za komunikacije) osnovana je 1998. godine kao državno tijelo za izdavanje dozvola i promovisanje i prihvatanje novih medijskih standarda.^{xxviii}

Međutim, takav razvoj imao je primjenu samo u elektronskim medijima, i dalje ostavljajući problem koji se tiče nereguliranja ili samoreguliranja pisanih medija.^{xxix}

Što se tiče drugog, ranije spomenutog elementa, smanjena sloboda i nezavisnost novinara bio je glavni razlog koji je naveo međunarodne aktere da se uključe u projekat

pomoći i reforme. S obzirom da Dejtonski sporazum nije sadržavao nikakve odrednice po tom pitanju, bila je potrebna intervencija kada je u pitanju novinarska sloboda i nezavisnost.^{xxx}

Nekoliko međunarodnih organizacija bile su uključene i aktivne u medijskoj rekonstrukciji nakon završetka rata. Prije svega, OHR (Ured visokog predstavnika u BiH) i OSCE Misija u BiH bili su glavni učesnici u promovisanju medijske reforme^{xxxi} jer, npr. do 2000. godine OSCE je prestano kontrolisao stepen slobode izražavanja u zemlji.

Moglo bi se reći da najveći značaj u pogledu medija ima usvajanje FOIA (Freedom of Access to Information Act), odobrenog od strane državnog i entitetskog parlamenta u periodu između 2000. do 2001. godine.^{xxxii} Osim toga, obje ove organizacije su podržavale osnivanje OBN-a (Open Broadcast Network), prvog neovisnog TV kanala osnovanog od strane Sjedinjenih Američkih Država 1996. godine.^{xxxiii}

Još jedan važan doprinos tiče se prakse koja ima za cilj osnivanje javnih i press ureda koji bi se svakodnevno bavili medijima. U svrhu osiguravanja permanentne veze između novinara i međunarodnih organizacija smještenih u Bosni, oni su u svoje aktivnosti uključili i medije. Takav novi međunarodni standard povećava kapacitete za nadgledanje političke situacije u zemlji. Pored toga, to medijima osigurava šanse da imaju dnevne izvještaje o političkim dešavanjima, kao i poređenja sa drugim izvorima informacija.

Analize pomoći koju mediji trenutno imaju pokazuju da je pomoć od strane međunarodne zajednice prešla na neke druge prioritete. Na primjer, OHR-ov Ured za razvoj medija prestao je postojati 2002. godine, a to je objašnjeno prebacivanjem kompetencija na lokalne vlasti i na RAK koji je imao najvažniju ulogu u tome.

Te promjene dovele su do smanjenja broja programa pomoći medijima. Tačnije, istraživanje je pokazalo da su samo dva velika projekta implementirana do sada.

Prvi je pokrenuo USAID-a (United States Agency for International Development) i za taj projekat potrošeno je 38 miliona dolara od 1996. godine.^{xxxiv} U posljednje vrijeme usvojena su dva važna projekta koja se tiču slobode medija. Projekat za *podršku neovisnih medija* osigurava prvenstveno pomoć u tehnici i obrazovanju, dok drugi projekat *Centar za istraživačko novinarstvo* ima za cilj stvaranje stalnog centra koji će educirati novinare za rad u istraživačkom novinarstvu.^{xxxv}

Što se tiče drugog izvora pomoći, EU se fokusirala na podršku u usvajanju Zakona o javnom emitiranju u BiH. Pored toga, EU je osigurala i tehničku pomoć nabavkom opreme. Spomenuti projekti bili su dio CARDS-a 2002. godine^{xxxvi}.

No, i pored napretka po pitanju medija u BiH, ostalo je nerazriješeno pitanje medijske etike. Zbog toga je to često osnovna tema debata koje se tiču kvalitete i slobode medija. Takva debata potaknuta je od strane nekih važnih centara i novinskih asocijacija i NVO-a, koje se bave radom medija u BiH.^{xxxvii}

Postoji nekoliko neovisnih organizacija, stranih i lokalnih, koje se bave isključivo medijskim razvojem.

Jedna od najznačajnijih organizacija u tom polju je IREX (International Research and Exchange Board Independent). Od 1998. godine ova organizacija je uglavnom usmjerena na educiranje novinara i potporu kvalitetnog novinarstva. U zadnje vrijeme to se provodi kroz tzv. *Hag Projekat*, koji podržava novinarska izvještavanja o dešavanjima, suđenjima i odlukama ICTY (International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia) izravno iz Haga.^{xxxviii}

Drugi projekat koji se tiče iste teme implementiran je od strane BIRN-a (Balkan Investigative Reporting Network). Fokusirajući se na istraživačko novinarstvo u vezi sa Odjelom za ratne zločine u BiH, ima za cilj edukaciju novinara za izvještavanja o glavnim novostima.^{xxxix}

Većina takvih projekata uključuje novinare koji dolaze sa cijelog Balkana. Dakle regionalna saradnja smatra se načinom za prevazilaženje strukturalnih razlika koje postoje unutar medijskog sistema u regiji i u poboljšanju saradnje među samim novinarima.

Na isti način djeluju i organizacije nastale u BiH, kao što su Media Plan Institut i Media Centar. Obje ove organizacije uključene su u proces stvaranja što bolje kvalitete vijesti.^{xl}

2. Trenutna situacija

Mora se primjetiti da stanje u medijima bitno napreduje u nekoliko tačaka. Prema medijskom popisu u BiH iz 2004. godine, situacija sa medijima u BiH odražava velike promjene koje sa sobom donose profesionalizam, kvalitet i nezavisnost.^{xli}

Takvi rezultati mogu se smatrati direktnim posljedicama novih zakona, standarda i prakse.

U svakom slučaju, istraživanje provedeno na medijima pokazalo je da sadašnji sistem zahtjeva daljnje promjene, posebno na polju profesionalizma i poslovnog okruženja u medijima. Mediji u BiH i danas zahtijevaju neke reforme da bi uspješno savladali kontraverzne i neriješene probleme nastale u prvim godinama. Navedene činjenice su od izuzetne važnosti da bi se razumjela veza između medija i sigurnosti.

Slaba poslovna iskustva, smanjena strana ulaganja, politički pritisak na medije još su krucijalni problemi.^{xliii}. Na primjer, većina pisanih medija izjašnjava se da pripada nekoj od političkih grupa. To jasno ističe fenomen segregacije medija prema nacionalnoj grupi. Važno je napomenuti da takva dinamika stvara stalni uticaj na sadržaj vijesti, utičući tako na njihov kvalitet. To svakako u velikoj mjeri objašnjava posebnost izvještavanja o temama vezanim za sigurnost.

U pogledu pisanih medija, u BiH postoje dva "tabora": neovisne nasuprot veoma ispolitiziranih novina. Novine kao npr. *Slobodna Bosna, Dani, Start, Nezavisne Novine, Oslobođenje* primjeri su nezavisnih novina, dok *Glas Srpske, Avaz, Ljiljan, Walter* pripadaju drugom "taboru"^{xliiii}.

Veliki problem u vezi sa medijskom slikom u BiH odnosi se na klevetu, što za posljedicu ima međusobna sukobljavanja među novinama.^{xliv}. To se na neki način pokušalo regulisati tako što je EU zahtjevala usvajanje nove strukture u PBS (Public Broadcasting Service), koji je nedavno reformiran.

5. Index održivosti medija je izračunat na osnovi nekoliko stavki :

- Sloboda govora
- Profesionalno novinarstvo
- Različitost izvora
- Poslovni menadžment
- Podržavanje institucija

Index ocjenjuje sistem kao skoro održiv.

Slično tome, prema Reporterima bez granica /World Press Freedom Ranking 2005, BiH se nalazi među 60 zemalja.(33.)

Source: IREX, 2004 and Reporters sans Frontiers, 2005.

U pogledu pisanih medija trenutna situacija je još dosta nejasna. No, u svakom slučaju pritisak od strane različitih društvenih i političkih aktera ističe potrebu za stvaranjem nove regulatorne strukture u pisanim medijima. Takve potrebe opravdane su činjenicom da postoji sve veći broj ispada i ovisnosti većine njih o jasnim političkim vezama i imperativima.^{xliv}.

3. Efekti podjele

Kako je ranije spomenuto, jedna od najvećih strukturalnih prepreka koje ograničavaju medijski razvoj jeste njihova segregacija prema etničkim grupama.^{xlvi}. Premda se ovaj fenomen može uočiti i u elektronskim i u pisanim medijima, zasigurno je on daleko rašireniji u printanim medijima, zbog nedostatka regulativnih mjera.

Pažnju bi trebalo usmjeriti na efekte koje ima spomenuti sistem segregacije, a što je povezano sa organizacijom domaćeg tržišta. Tačnije, kada su mediji podijeljeni prema nacionalnim linijama, osnovni zadatak predstavlja ispunjenje očekivanja čitatelja. Osim toga, jedna od najznačajnijih karakteristika medijske slike u BiH jeste činjenica da mediji ne pokazuju veliki interes za povećanje broja čitatelja, što za posljedicu ima smanjen nivo zdrave konkurencije. To dovodi do smanjivanja saradnje među izdavačima. Takva struktura obeshrabruje razne izdavače u osvajanju tržišta dobro produciranim i interesantnim vijestima. Dakle, ne postoji nikakav eventualni podstrek za podizanje nivoa kvalitete vijesti.

Stoga, jedini cilj medija jeste da obezbijede vijesti i informacije za svoju nacionalnu grupu, odgovarajući na njihove zahtjeve i podržavajući njihova politička stajališta.

To stvara implikacije koje su relevantne za ovo istraživanje. Zapravo, jedna od najvećih posljedica takvog sistema jeste nizak kvalitet vijesti, koje često podliježu različitim vanjskim pritiscima i to uglavnom političkim, što im priskrbiljuje opstanak i na neki način ih obavezuje da povlađuju političkim i ekonomskim zahtjevima.

6. Medijske prilike u BiH

Elektronski mediji

Televizijske stanice

BHTV 1
Federalna TV (FTV)
Radio-Televizija Republike Srpske
Pink BiH
Mreža Plus
Open Broadcast Network (OBN)

Pisani Mediji

Dnevne novine

Dnevni Avaz
Večernje Novosti
Oslobođenje
Večernji List
Blic
Glas Srpski
Nezavisne Novine

Radio Stanice

Radio Federacije BiH (Radio FBiH)
BH Radio 1
RTV BN
Nes Radio
Bosanska Radio Mreža (Boram)
Radio Stari Grad
Radio M

Sedmične novine

Dani
Slobodna Bosna
Reporter
Ljiljan
Start

Novinske Agencije (7)

Fena
BiH Press
Habena
Srna
Onasa
Sense

Source: IREX, Media Sustainability Index, 2004.

3. MEDIJI I REFORMA SIGURNOSNOG SEKTORA U BIH

Oba ova sektora nedavno su reformirana kao rezultat unutarnjih procesa rakonstrukcije koji su počeli nedugo nakon završetka rata. Otvaranje prema NATO-u i EU je još više podstaknuo proces restrukturiranja. Stoga, godine koje slijede biće od izuzetnog značaja za proširivanje restrukturiranja, u kojem će društveni akteri imati mogućnost nadziranja interakcije između ova dva sistema. Efikasna veza između medija i sigurnosti je dragocjen korak za upravljanje sigurnosnim sektorom.

Kada je riječ o vezi između medija i reforme sigurnosnog sektora u BiH mora se uzeti u obzir činjenica da se zemlja djelomično suočava sa iskustvom većine demokratija, a tiče se zatvorenosti sigurnosnog sistema. Kako je već spomenuto, taj element otežava uvježbavanje nekih formi javne kontrole koja dolazi od civilnog društva i medija. U takvom okviru, ograničeni interes javnosti o pitanjima sigurnosti se postavlja kao dodatni element koji Bosna dijeli sa ostalim zemljama.

Takvo opće stanje i sigurnosnog sektora i civilnog društva otežava implementaciju demokratskog sigurnosnog sektora, principa koji se razvija posljednjih godina, posebno faze koja se tiče sigurnosnih reformi u tranzicijskim društvima.^{xlvii}

Svakako je važno napomenuti da BiH ima neke specifične krucijalne uslove, što čini spomenutu interakciju specifičnom i interesantnom. Ustvari, BiH se našla u središtu procesa reforme sigurnosnog sektora, skupa sa delikatnom političkom tranzicijom. Osim toga, prisustvo međunarodnih aktera koji se bave sigurnošću čini saradnju sa lokalnim vlastima još komplikovanijom. To se češće dešava na nivou donošenja odluka, pa je stoga veoma važno uzeti u obzir činjenicu o postojanju međunarodnih mirovnih trupa na teritoriji BiH.

Cijela situacija odlikuje se i ne tako laganim mijenjanjem prakse i međunarodnih standarda koji se tiču otvorenosti lokalnih institucija sigurnosti.

Slabe prilike koje se tiču medija doprinose smanjenju saradnje između medija i sigurnosti u BiH.

Ovaj dio analize će se fokusirati na dva različita stajališta. Sa jedne strane, uzeće se u obzir deficiti u dijelu medija sa svim implikacijama. Kako je već istaknuto, najveća pažnja će biti posvećena provjeravanju stepena u kojem

su mediji otvoreni za bavljenje temama koje se tiču sigurnosti i utvrđivanju glavnih problema koje mediji imaju u bavljenju takvim vijestima.

Sa druge strane, studija će se fokusirati na deficit u sigurnosnom sektoru, uzimajući u obzir mjere preduzete na međunarodnom nivou i njihov spoj sa nivoom otvorenosti institucija sigurnosti prema novinarima.

1. Dvije paralelne reforme

Da bi se započeli pregovori sa EU i pripreme za pristup Partnerstvu za mir zahtijavaju se obje ove reforme. Dakle, reforma medijskog sektora, posebno PBS-a, bila je preduvjet za početak procesa Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju EU^{xlviii}. Takva «nametnuta» priroda reformi lako se može primjeniti i na reformu sigurnosnog sektora, jer široko gledano, RSS je jedna od osnovnih komponenti u procesu post-ratne rekonstrukcije.

Već je ranije spomenuto da i pored velikog broja aktivnosti uključenih u reformu sigurnosnog sektora ova analiza će se fokusirati prvenstveno na prihvatanje novog Zakona o odbrani. Razlog za to jeste i mehanizam koji je interesantan u pogledu usvajanja Zakona o odbrani iz perspektive medija. Fokus na tu reformu olakšava proučavanje stava civilnog društva prema sigurnosti. S obzirom da je to i praktični korak reforme sigurnosnog sektora, to također dopušta direktniji pristup važnim izvorima informacija i obnavljanje dijaloga sa novinarima.

Kako je već pojašnjeno, nedostatak jedinstvenog sistema odbrane, u kombinaciji sa opstankom anahronističke predratne strukture u Oružanim snagama BiH, predstavljao je jednu od osnovnih prepreka u učvršćavanju veze sa NATO-om na istoj osnovi kao i ostali članovi ili partneri.

Krajem 2005. godine činilo se da je zemlja prevazišla probleme, iako je tome prethodila teška faza političke borbe i neslaganja i to uglavnom vezanih za reformu sistema odbrane.

Obje reforme su veoma značajne za ovu analizu, s obzirom da te reforme imaju direktni uticaj na vezu između medija i sigurnosti. S druge strane, specifična politička i institucionalna situacija u zemlji također utiče na njen razvoj.

Sa medijske tačke gledišta, premda to nije jedini faktor koji objašnjava razvoj spomenute interakcije, bitno je napomenuti da prepreke koje postoje u cijelom tom sistemu utiču i na reformu sigurnosnog sektora u BiH.

2. Medijsko pokrivanje sigurnosnih pitanja

Jedan od glavnih zaključaka do kojih se došlo kroz veliki broj intervjua odnosi se na pitanje nezavisnosti medija. Istraživanje je pokazalo da je to pitanje usko povezano i sa trenutnom medijskom strukturom i sa odvajanjem medija prema nacionalnim grupama. U tom kontekstu distribucija moći nacionalističkih stranaka igra veoma važnu ulogu.

Ovaj izvještaj potvrđuje da neki oblici političke kontrole mogu uticati na proces selekcije i produkcije vijesti. Drugim riječima, takva polarizacija utiče na izbor najinteresantnijih vijesti (proces selekcije), kao i na ton tih vijesti (proces produkcije), te tako političkim akterima koji stoje iza te produkcije osiguravaju predstavljanje njihovih gledišta.

Političko nadziranje medija ne utiče samo na ton i obojenost vijesti, nego i na izbor samih vijesti. To je obično pod vodstvom onih koje je predložila politička stranka koja stoji iza određenog izdanja. Pri analizi medijskog razvoja u BiH od izuzetne je važnosti uzeti u obzir i tu činjenicu. Tačnije, opisani model pokazuje da što je više vijesti ispolitizirano to je na njih usmjereno više pažnje i od strane javnosti i od samih urednika. Razlog koji leži iza takvog procesa jeste politiziranje vijesti, koje onda mogu potaknuti na debate među nacionalnim grupama,^{xlix}.

7. Zakon o PBS-u (Javnom Servisu)

Od oktobra 2005. godine u BiH postoji novi zakon o javnom emitiranju koji je jedan od zahtjeva za priključenje EU. Taj zakon je usvojen 5. oktobra, iste sedmice kada i Zakon o reformi policije. Zakon o medijima je usvojen bez podrške hrvatskih parlamentaraca koji su smatrali da taj zakon ugrožava njihove nacionalne interese.

Šta je novo? Trojna struktura (RTV FBiH, RTV Republike Srpske, Javni RTV Servis BiH) još postoji. Prema novom tekstu, svaka grupa ima svoje servise za emitovanje (radio i televiziju). Novi element jeste stvaranje jedinstvene korporacije za sve. Novi zakon ima za cilj predstavljanje decentraliziranog sistema koji bi predstavljao sve partije u Bosni i Hercegovini.

Tačnije, sadržaj i prijem određenih vijesti mogu odražavati odanost političkim strankama koje stoje iza tih izdanja i na taj način nastavljaju davati podršku političkim grupama kroz prihvatanje i promociju njihovih stavova. Sa druge strane, distribucijom izdanja koja su podijeljena prema nacionalnim grupama zadovoljavaju se politička stajališta čitatelja.

Važno je naglasiti da su finansijska podrška i opstanak na tržištu dvije vrijednosti koje mediji pokušavaju održati. Čini se da tako uništavaju pokušaje stvaranja novih i profesionalnijih medija u BiH. Dakle, ono što se naziva «ovisnost» medija često se pretvara u kontrolu medija.

Funkcioniranje medijskog tržišta u BiH i organizacije koje su ranije spominjane od ključne su važnosti za shvatanje medijske pokrivenosti tema koje se tiču sigurnosti. Može se primjetiti da svi kontroverzni aspekti medijske organizacije utiču na način tretiranja tema u vezi sa sigurnosti.

Intervjui potvrđuju da takvi faktori djeluju u sljedećem pravcu: prije svega, kad je riječ o politizaciji vijesti, pokrivenost tema o sigurnosti radi na principu *«što su vijesti više ispolitizirane, time su više i zastupljene»*. Primjenjivane tog pravila na sve medije u BiH ne bi bilo objektivno. Tačnije, analizi bi tada nedostajalo priznavanje nekih važnih pozitivnih promjena koje su se desile u posljednjih nekoliko godina. U svakom slučaju, može se utvrditi da gore spomenuti princip još igra važnu ulogu u ponašanju urednika i novinara, a posebno kada je riječ o selekciji vijesti.

U posljednje vrijeme određene vijesti su zastupljene u svim bosanskim novinama, a suprotno njima neke vrlo bitne vijesti koje se tiču sigurnosti su vrlo podcijenjene pa stoga ne dobivaju onoliku pažnju koliko zaslužuju¹.

Snaga pomenutog principa u BiH razjašnjena je analizom medijske pokrivenosti nedavne reforme odbrane. Usporedba sa paralelnom reformom policije pokazat će neke od nedostataka u relaciji medija i sigurnosti.

3. Izvještavanje o reformi sigurnosnog sektora. Pokrivenost reforme odbrane.

Pažnja koju mediji pridaju procesu reforme odbrane može se analizirati kroz praćenje dvije važne stvari.

Prije svega, u osnovi reforme su naglašavane teze koje su vezane za posebne interese. Politička, etnička i pitanja religije su dospjela na sam vrh javnih debataⁱⁱ.

Jedan od elemenata od velikog značaja jeste činjenica da se fokus u procesu reforme stalno pomjera sa suštine procesa na neka manje važna politička pitanja. Stoga se pažnja javnosti pomjera pa reforma, kao takva, gubi svoju bit na društvenom nivou.

Vrijedi napomenuti da ova analiza nema namjeru da procjenjuje odgovornosti oba sektora. Naprotiv, ona ima za cilj identificiranje razloga koji stoje u pozadini sporne relacije i fokusira se na glavne efekte javne angažovanosti. Kako je već rečeno, pogrešan prenos informacija bitno

smanjuje dojam da je proces reforme imao relevantan uticaj. U tom pogledu, kako i dolikuje, pažnja bi se trebala posvetiti sadržaju reforme, koje su glavne promjene do kojih je dovela i zašto je ona toliko važna za sigurnost u BiH. Može se, dakle, zaključiti da informacije nisu na pravi način prenošene putem glavnih kanala do građana.

U tom kontekstu trebalo bi spomenuti još jedan važan proces koji se tiče generalnog podcjenjivanja važnosti reforme. Zapravo, ako bi uporedili značaj koji su mediji pridavali cjelokupnom procesu reforme policije, sa paralelnim procesom reforme odbrane, moglo bi se zaključiti da mediji nisu pridavali veliki značaj reformi odbrane, dok su, kada je riječ o reformi policije bili veoma iscrpni^{lii}. Razlozi za tako različit odnos mnogo govore o vezi između medija i sektora sigurnosti u BiH.

3.1 Faktor 1: Politizacija

Prvi faktor koji objašnjava slabu pokrivenost tema koje se tiču reforme odbrane u BiH ima veze sa niskim stepenom politizacije cijelog procesa u poređenju sa policijskom reformom, premda postoje razne sličnosti između ova dva sektora.

Zapravo, obje te reforme predstavljaju način na koji se BiH može približiti međunarodnoj zajednici. Dakle, reforma odbrane je u manjoj mjeri ispolitizirana i to djelimično objašnjava razlog zbog kojeg joj mediji ne poklanjaju dovoljno pažnje.

Što se tiče politizacije vijesti mnogo toga je već objašnjeno, trebalo bi samo dodati da je ta tema veoma osjetljiva, naročito sa stajališta novinara. Veći broj intervjuja je pokazao da *«Medijski interes u tom polju je periodičan, u zavisnosti od toga koliko vlada, njena tijela ili Ministarstvo odbrane nameću javna pitanja koja se tiču sigurnosti»^{liii}*.

U poređenju sa reformom odbrane reforma policije, koja je konačno usvojena u novembru 2005. godine, na neki način je prosvjetlila političku scenu, stvorila je jaču političku borbu među vodećim strankama. Proces pregovora pokazao se kao veoma težak. Reforma policije je stoga privukla veći dio medijske pažnje u odnosu na reformu odbrane, iako su se paralelno odvijale. U narednim paragrafima analizirat će se neki drugi faktori koji su uzeti u obzir. Premda proširuju objašnjenje oni su i dalje dijelom vezani za faktor politizacije.

3.2 Faktor 2: Akteri

Stepen učešća međunarodne zajednice u obje reforme se mijenja. Kada je riječ o akterima koji su uključeni u reformu može se reći da mnogi vanjski učesnici, zaduženi za reformu odbrane, imaju glavnu ulogu u nacrtu zakona. Ako se pogleda izmještanost Komisije za reformu odbrane, izvršno

tijelo koje je u julu 2005. godine napravilo dva dokumenta, jasno se može uočiti nadmoć međunarodnih tijela.^{iv}. Ovo bi se trebalo razmotriti kao važan faktor koji, smanjivanjem moći lokalnog ugovaranja, ističe reformu kao ad hoc vanjski proces, više stručan i dvostran.

3.3 Faktor 3: Nivo nacionalnog interesa i transparentnosti

Posljedica toga jeste činjenica da kada je reforma uspostavljena, uz doprinose međunarodnih eksperata, nacionalni interesi se tada smatraju manjim nego što je to u drugim slučajevima. Nadalje, sama struktura takvog tijela, do određenih granica može dopustiti da proces bude objektivniji i transparentniji. Za razliku od toga, reforma policije se od svog početka smatrala domaćim procesom, gdje su lokalni akteri više uključeni.

Na tome se zasniva činjenica da nacionalni interes može jako uticati na način implementacije reforme.

3.4 Faktor 4: Nivo nacionalnog interesa i utjecaj na nacionalne grupe

Može se reći da sve dosad objašnjeno nije dovoljno da bi se shvatilo različito tretiranje dvije reforme.

Kada se uzme u obzir dvojni sistem brigada i puka koji je nedavno predstavljen novim Zakonom o odbrani, onda bi se moglo reći da je reforma odbrane u određenoj mjeri uticala na veliki broj nacionalnih interesa, posebno onih koji se tiču etničkog identiteta. Ustvari, sistem kao takav, na putu ka jedinstvenoj vojsci, dozvoljava da u armiji budu uključeni nacionalni ceremonijali. Još jedan razlog koji potvrđuje različit status reforme odbrane je potencijalni uticaj reforme kao takve na grupe i ljude u BiH.

8. Novi sistem odbrane

Ciljevi

- Zatvaranje entiteskih Ministarstava odbrane
- Ujedinjavanje vojske Stvaranje profesionalne i multietničke armije
- Ispunjavanje uvjeta BiH za ulazak u Partnerstvo za mir

Novi lanac komandi

- Tročlano predsjedništvo BiH
- Ministarstvo odbrane i zajednička komanda

- **Operacionalna komanda** (tri multietničke brigade smještene u Banjoj Luci, Mostaru i Tuzli)
- Tri brigade bi bile sastavljene od bataljona čiji je cilj održavanje tradicije i identiteta sljedeće tri partije:
 - Hrvatsko Vijeće Odbrane (HVO),
 - Armija Republike Bosne i Hercegovine (ARBiH),
 - Vojska republike Srpske (VRS).

Izvor: Komisija za reformu odbrane, Sarajevo, 2005.

Na nivou javnog mišljenja, stručna reforma koja ima za cilj promjenu strukture vojske i institucija odbrane shvaćena je kao manje prijeteca za nacionalne identitete od ostalih reformi. S obzirom da je uglavnom posvećena ponovnom uspostavljanju vojnog sistema u zemlji nije bila smatrana kao prijetnja nacionalnim interesima. Npr. vojnici nemaju jak uticaj na politički sistem i nisu u mogućnosti da utiču na donošenje važnih političkih odluka. Istovremeno, ni stranke nisu uvijek imale dojam da reforma može imati veliki potencijalni utjecaj. Drugim riječima, još jedan element koji objašnjava specifičan status reforme odbrane je to što ona vjerovatno nije shvaćena kao nešto što utiče na prednost grupa u procesu nacionalne rekonstrukcije u BiH.

4. Dugoročne potrebe: Trening novinara o pitanjima sigurnosti

Jedan od najvećih nedostataka sa kojima se suočava sektor sigurnosti u BiH, prema mišljenju eksperata, jeste nedostatak civilne ekspertize.

Ministar odbrane BiH, Nikola Radovanović, naglašava da će nedostatak eksperata u sigurnosnom sektoru naškoditi pozitivnom smjeru same reforme sigurnosnog sektora^{lv}. Sa druge strane, prisustvom međunarodne zajednice poticana je saradnja između lokalnih i međunarodnih stručnjaka, a u nekim međunarodnim organizacijama postoji uspostavljena trajna saradnja između vojske i civila. Takav je proces u proteklih nekoliko godina dozvoljavao civilima sticanje novih vještina i prakse povezanih sa sigurnosnim sektorom. Dakle, takav sistem međusobne saradnje unaprijedio je integraciju i osigurao znanje za lokalne civilne službenike.^{lvi}

Medijski sektor suočava se sa istim takvim nedostatkom. Stoga, pažnja bi se svakako trebala posvetiti razvoju novih edukacijskih programa koji bi bili fokusirani na pitanja sigurnosti. Kako je već spomenuto, neki projekti edukacije novinara već su bili implementirani u BiH. No, i pored toga, moglo bi se reći da medijski sistem treba neku vrstu podjele među novinarima. Tačnije, većina intervjua pokazuje da svi novinari pokrivaju

veliki spektar vijesti, koje se uglavnom tiču različitih tema, a samo pokrivanje nekih tema ovisi o zahtjevima urednika ili o interesu novinara. Za svrhu ovog izvještaja uticaj takvog procesa je veoma bitan. Istraživanje je pokazalo da nedostatak sektorske specijalizacije jeste pitanje od izuzetnog značaja, s obzirom da novinari često obrađuju teme i vijesti za koje nisu zainteresirani ili obrađuju teme o kojima nemaju iskustva i vještina, zbog čega je kvalitet informacija dosta slab.

Dokaz takve situacije predstavlja i nepostojanje magazina koji se bave isključivo pitanjima sigurnosti kao i nepostojanje analitičkih izvješća.^{lvii}

Drugi rezultat istraživanja tiče se nekoliko pokušaja poduzetih da bi se prevazišli ti nedostaci. Tačnije, istraživanje je pokazalo smanjenu korespondenciju između postojećih problema u edukaciji i specijalizaciji novinara i eventualnih pokušaja glavnih aktera u tom polju u smjeru poduzimanja nekih mjera. Premda je taj problem uočen i od strane novinara i od strane institucionalnih aktera kao jedna od osnovnih prepreka u tačnom i sadržajnijem informiranju o sigurnosnim temama još se nije došlo do promjena u tom smislu. Istraživanje edukacije o temama sigurnosti u BiH je potvrdilo nedostatak disciplina koje bi poticale bavljenje Reformom sektora sigurnosti. Situacija nije mnogo drugačija ni u drugim zemljama regiona gdje također postoji takav problem.^{lviii}

Jedini pozitivan događaj bio je trening organiziran od strane škole novinarstva iz Novog Sada pod nazivom «Izvještavanje o odbrani. Trening novinara o sigurnosnim temama»^{lix}.

Ovi rezultati govore o postojanju potrebe za efektivnijim razvojem, koji bi prvenstveno trebao biti usmjeren na specijalizaciju novinara kroz unapređivanje nivoa obrazovanja.

4. MEDIJI I INSTITUCIJE

Medijski kapacitet za bavljenje sigurnosnim temama dijelom ovisi i o otvorenosti institucija sigurnosti vanjskoj kontroli. Novinari se često moraju boriti ili sa slabom dostupnošću informacija ili sa nedostatkom transparentnosti informacija. BiH je bila osnov razvijanja na ovim prostorima zbog usvajanja Akta o slobodi pristupa informacijama i raširenosti osnovnih internacionalnih standarda u tom polju. No, sektor ima još neke mehanizme koji smanjuju pristup informacijama vezanim za sigurnost.

Relacija između medija i sigurnosti je dvostruka, a ovisi o stepenu otvorenosti medija prema sigurnosti, kao i o otvorenosti sigurnosti prema medijima. Drugi dio ovog izvještaja će se baviti stepenom u kojem su institucije koje se tiču sigurnosti u BiH otvorene ka medijskoj kontroli, odnosno biće analizirano da li novinari imaju transparentan i potpun pristup informacijama.

Kako je već naglašeno, stepen otvorenosti sektora sigurnosti dozvoljava očekivanje jačanja civilnog društva i medija. Spomenuti model pretpostavlja da medijska izvješća, nastala kroz neovisne analize zasnovane na transparentnim informacijama, omogućavaju uvježbavanje forme kontrole u djelovanju političke moći.^{lx}

Osim toga, bitno je prisjetiti se i drugih formi civilne kontrole, koja sve više dobija primarnu važnost.^{lxi}

U svakom slučaju, da bi ovaj sistem funkcionirao prema navednom principu, osnovni uvjet za to jeste postojanje legalnog i konstitucionalnog okvira koji će novinarima osigurati pristup informacijama. U tom pogledu, BiH pokazuje određeni napredak otkako je usvojen Akt o slobodi pristupa informacijama. Osiguravajući medijima mogućnost da istražuju političke procese koji se dešavaju u zemlji, zakon tada dopušta otvorenost institucija prema medijima i jasniju razmjenu informacija. Krajnji cilj takvih promjena jeste stvaranje pozitivne saradnje sa civilnim društvom, uz istovremeno promovisanje slobode i nezavisnosti medija.

U svakom slučaju, može se reći da i pored takvih promjena u zemlji još postoje mnogi mehanizmi koji imaju za cilj reduciranje informacija. Neki intervjui su čak pokazali da *«Prema Aktu o slobodi pristupa informacijama, novinari i svi ostali građani imaju pravo da istražuju koliko žele i institucije kao čuvari javnih informacija poštuju ta prava, ali, kako je već spomenuto, pokušavaju davati što nebitnije informacije koliko god mogu da bi tako*

smanjili pristup informacijama koje su namijenjene javnosti, a ne medijskom interesu^{lxii}.

Stoga, čini se da i pored promjena koje su nastale novim zakonskim okvirom, mnoge prepreke još sprečavaju njegovu potpunu implementaciju. Ovaj izvještaj će pokušati objasniti dinamiku iza tog procesa.

1. Nivo otvorenosti nacionalnih institucija prema novinarima

Prva važna stvar koju bi trebalo istaći tiče se uloge koju imaju neke lokalne institucije koje se bave sigurnošću, prije svega Ministarstvo odbrane BiH.

Kao prvo, iskustva novinara koji su se bavili temom sigurnosti svjedoče o postojanju jasne uloge koju imaju vlada, ministarstva i tijela zadužena za pitanja sigurnosti u ograničavanju pristupa informacijama.

Lokalne institucije BiH imaju glavnu ulogu u cjelokupnom procesu reforme, s obzirom da ih i pored prisustva međunarodne zajednice novinari smatraju glavnim izvorom informacija, dok ih mediji istovremeno gledaju kao čuvare nad monopolom informacija.

Stoga se oni smatraju odgovornima za davanje informacija i informisanje javnosti putem medija. Oni također djeluju i djelovaće kao promotori puta BiH ka integraciji u EU.^{lxiii}

Mnogi intervjui su pokazali da jedna od većih prepreka sa kojom se suočavaju novinari u istraživanjima sigurnosnih pitanja jeste povećanje broja izvora informacija. Na to se, u većini slučajeva, gleda kao na posljedicu tranzicije, pa tako postoji veliki broj sigurnosnih institucija i nereformirane vojske. To je sigurno posljedica situacije kada je novi zakon usvojen, ali nije implementiran.

Druga stvar koja se uočila u intervjuima tiče se pitanja transparentnosti. Neki novinari su naglasili za primjer da *«bez obzira na novinarsku stručnost u istraživanju, ministarstva i druga vladina tijela ne dozvoljavaju potpuni pristup informacijama, daju previše uopštene i formalne odgovore bez detalja, čak na intervju pošalju osobe koje nisu relevantne, što ostavlja dojam odupiranja javnoj izloženosti*^{lxiv}.

Dakle, dodatni element koji novinarima onemogućava pristup informacijama jeste osjetljiv politički proces, u koji su utisnuti stari režimi. To je povezano sa političkim načinom razmišljanja, koje je dijelom naslijeđeno iz perioda komunizma koji onda na pitanja sigurnosti gleda kao na državnu tajnu, a ne kao formu javne kontrole koju ima društvo.

Mišljenje jednog novinara u pogledu toga je veoma zanimljivo. Na pitanje o tome odgovorio je *«Prema mom mišljenju, ako žele istraživati, mediji*

nailaze na zid nesaradnje u institucijama, koji je skoro nevidljiv, to je skrivena strategija^{lxv}.

Važnost tranzicijskog momenta obavezuje analitičare da se fokusiraju i na ulogu koju imaju međunarodne organizacije koje se bave pitanjima sigurnosti, a čija su sjedišta u BiH. Stepem učešća tih organizacije u medijskoj reformi, posebno tokom prvih godina, kao i stepen njihovog učešća u sigurnosti u zemlji je krucijalni momenat u bavljenju relacijom mediji – sigurnost.

2. Mediji i međunarodne organizacije

Ovaj je izvještaj pokazao da je jedan od primarnih ciljeva reforme sektora sigurnosti u BiH uspostavljanje civilne kontrole nad oružanim snagama, kao i davanje veće odgovornosti javnosti u institucijama sigurnosti, posebno u ministarstvu odbrane.

Zadnjih godina taj je cilj aktivno potican od strane međunarodne zajednice kroz nametanje novih zakona u pogledu otvorenosti lokalnih institucija sigurnosti. Osnovni princip tog razvoja predstavlja ideja da zemlja ne može biti potpuno sigurna i uživati u društvenom i političkom razvoju sigurnosti, ukoliko javnost nije potpuno upoznata sa onim što sigurnost jeste i sa onim šta lokalne institucije rade da bi osigurale to osnovno javno dobro.

Zbog toga je međunarodna zajednica, a posebno NATO, natjerala domaće sigurnosne institucije da se prilagode novim standardima koji nalažu otvorenost ka javnosti. To se većim dijelom nametnulo kao jedan od uvjeta za BiH za ulazak u Partnerstvo za mir.^{lxvi}

Danas, na primjer, Ministarstvo odbrane BiH mnogo je otvorenije za medije i javnost općenito, te se to može smatrati važnim efektom nadziranja reforme sektora sigurnosti u zemlji od strane međunarodne zajednice.

Dakle, važne promjene se očituju u većoj dostupnosti informacija za medije nego što je to ranije bio slučaj. Kako je već i naglašeno, takav rezultat posljedica je saradnje između lokalnih i međunarodnih službenika, što za posljedicu ima transparentno donošenje odluka.^{lxvii} No, i pored ovih važnih napredaka, put ka dobro vođenom sektoru sigurnosti okarakterisan je nekolicinom prepreka i specifičnih aspekata.

Treba istaknuti da osim nametanja spomenutih standarda, sama međunarodna zajednica ponekad nameće male restrikcije u pristupu informacijama. Sa druge strane, informacije se često čuvaju da bi se proces reforme očuvao od bilo kakve politizacije i da bi se izbjeglo manipuliranje tim informacijama od strane ispolitizovane lokalne moći.

Rezimirajući ovo značajno pitanje, može se reći da je uspostavljen novi okvir relacija između međunarodnih organizacija posvećenih sigurnosti u BiH i medija. Taj novi okvir osniva se na širenju najbolje prakse i novih međunarodnih standarda koji, kao takvi, stvaraju otvorenost od strane državnih autoriteta prema medijima.

Osnovna stvar koja se želi istaći ovim izvještajem jeste da, sa stručnog stajališta, trenutna situacija ima još jedan prodoran uticaj na medije, koji se sastoji u kontroli medijskih izdanja koje je provodila međunarodna zajednica. Dakle, veza između medija i međunarodnih organizacija u BiH se pokazala kao veoma nestabilna. Sa jedne strane, mediji ostaju slabi i često im je uskraćena pomoć, a sa druge strane međunarodne organizacije su jake i one mogu iskoristiti tu svoju moć na medije kako bi slali svoje poruke. Neizbježan rezultat takve situacije je da međunarodne organizacije tjeraju medije da prihvate novu praksu. Medijima je obezbjeđen stalni kontakt sa međunarodnim organizacijama i često imaju za cilj izvještavanje o aktivnostima samih organizacija. Stoga, time što svaka organizacija ima interes da promovira svoja stajališta i da što više pokriva medijska izdanja stvara se rizik od stvaranja opasne ovisnosti koja bi mogla uticati na opstanak neovisnosti^{lxviii}.

U kontekstu slabih medijskih izdanja, a posebno u slučajevima kada novinari nisu educirani o sigurnosnim temama, tada ovaj proces utiče na moć medija da kritizira međunarodne organizacije i da razvija sopstveno autonomno mišljenje. Ta dilema stvara jedan vakuum u kojem mediji nisu potpuno neovisni i gdje izostaje njihova autonomija.

3. Rad ureda za odnose sa javnošću

Danas mediji u BiH imaju dnevne kontakte sa press uredima velikih međunarodnih organizacija.

Iz intervjuva koji su vođeni sa glasnogovornicima može se zaključiti da se glavni problemi koji se tiču medija odnose na podijeljenost izdanja s obzirom na nacionalnu pripadnost i smatra se da to utiče na sadržaj izdanja.

Na primjer, OSCE ima jednu jedinu poruku koja bi mogla biti prihvaćena od svih nacionalnih grupa, a da pritom ne stvara nesporazume u interpretaciji vijesti. *»Mi stvaramo uopštene poruke koje kao takve dopiru do medija, kako elektronskih tako i pisanih.«^{lxix}* To je stvoreno na način koji je prihvatljiv svim nacionalnim grupama.

Osim toga mnogi razgovori su pokazali da, prateći press izdanja, obično nema povratnih reakcija na informacije koje su objavljene. Organizacije ne provjeravaju kako su vijesti interpretirane i objavljene. Ustvari, i pored

pozitivnog iskustva sa press uredima postoji stalno upletanje međunarodnih organizacija u medijska izvješća. To je dosta uobičajen element u vezi između medija i međunarodnih organizacija, osim ako sama organizacija ne opazi da je neko medijsko izdanje pogrešno izvjestilo o poruci koju su oni poslali. To se posebno dešava u slučajevima kada se želi napraviti negativna predstava o nekoj organizaciji, pa je u takvim slučajevima očekivano da će sporna organizacija reagovati kako bi zaštitila svoje poslove i službenike. U suprotnom, kada je jednom poslana poruka malo je vjerovatno da će postojati bilo kakav feed back.^{lxx}

Ovaj proces morao bi biti povezan sa spornim aspektima javnih i press ureda. Pozitivne strane novih standarda su već primjetne. U okviru ovog izvještaja vrijedi naglasiti da javni i press uredi ostaju najefektivniji načini za promoviranje vrijednosti vlastitih organizacija i aktivnosti u zemlji, što utiče na vezu sa medijima. Tačnije, premda postoje ad hoc i dnevni sastanci medija i glasnogovornika, mediji dobivaju samo one informacije za koje organizacije žele da se znaju.

Kako je već spomenuto, jedna od posljedica jeste što veza između medija i velikih međunarodnih organizacija trpi zbog nedostatka efektivne saradnje, a još jedna od posljedica tiče se građana. S obzirom da mediji obično objavljuju izvještaje sa skraćenim sadržajem, građani na osnovu toga dobivaju ograničenu sliku o organizaciji. Dakle, sa jedne strane postoje polovične informacije koje su često modifikovane od strane novinara iz razloga koji su već ranije navedeni, a sa druge strane postoje i polovične informacije koje su kao takve prenesene od strane press ureda.

Značajan primjer može biti EUFOR-ovo preuzimanje NATO-ove mirovne misije (SFOR) u decembru 2004. godine. Informacije o tom važnom koraku bile su prilično slabe u zemlji, a posebno u periodu tranzicije. Kao rezultat toga dešavale su se situacije kada su se novinari obraćali glasnogovornicima EUFOR-a kao da se radi o NATO-ovom osoblju. Ovo je spomenuto kao potvrda slabe relacije mediji-sigurnost, o kojoj se i govorilo u ovom izvještaju.^{lxxi}

Ovaj primjer može pomoći i u razjašnjavanju razlika u pristupu medijima od strane EUFOR-a sa jedne strane i NATO-a sa druge strane. Mnogi razgovori su pokazali da je odnos EUFOR-a sa medijima mnogo jači, što se može pripisati većoj fleksibilnosti komandne strukture. Ako se uzme u obzir hijerarhija, EUFOR odgovara jedino Briselu. S obzirom da je EUFOR karika koja radi na nivou javnih službi, komanda u Sarajevu osigurala je priličnu autonomiju u donošenju odluka, a posebno onih koje se tiču odstupanja od naredbi. Takva unutarnja struktura dopušta bolji odnos sa medijima, što doprinosi povjerenju od strane medija. Za razliku od toga, hijerarhijska struktura u NATO-u pokazala se kao mnogo složenija i ne dopušta takvu autonomiju komandi u Sarajevu, pa se time može objasniti rjeđi i slabiji kontakt sa medijima.^{lxxii}

Ovakvi rezultati potvrđuju da su kanali kroz koje informacije dolaze do javnosti predmet složenog lanca, koji povlači za sobom različite faktore koji se ne mogu evaluirati nedirektivnim pristupom.

4. Javni interes za sigurnosne teme: značaj malih projekata

Još jedan od ključnih faktora govori o stepenu do kojeg je javnost uključena u stvari koje se tiču sigurnosti, jer tradicionalno javnost nije dovoljno informirana o pitanjima sigurnosti. To je često posljedica nedostatka interesa o visoko političkim odlukama i procedurama koje su u vezi sa sistemom odbrane.

Takve teme pokazale su se kao manje zanimljive za građane od nekih drugih političkih pitanja, a osim toga taj sistem prihvaćen je kao nešto čime se bave samo specijalisti.^{lxxiii}

Sa druge strane, novi koncept sigurnosti koji se razvio u proteklom godinama promjenio je smisao i značenje same riječi «sigurnost». Kako je već i spomenuto, danas sigurnost ima mnogo šire značenje i često se tiče ljudske i individualne sigurnosti, što je pitanje koje je po svojoj prirodi od primarnog značaja za civilno društvo. Premda se, generalno govoreći, može priznati da je zanimanje građana veće nego što je bilo u prošlosti, također se može reći da opseg djelovanja civilnog društva i medija po pitanjima sigurnosti i dalje ostaje veoma uzak.

Takav odnos predstavlja glavnu prepreku u implementaciji upravljanja sigurnosnim sektorom, s obzirom da je jedan od glavnih uvjeta za razvoj demokratskog sektora sigurnosti upravo civilna kontrola nad institucijama sigurnosti.^{lxxiv}

Dakle, bit je da put do dobrog upravljanja sektorom sigurnosti podrazumijeva jedan širi mehanizam kontrole nad sektorom sigurnosti, koji se može izgraditi jedino ako civilno društvo učestvuje u reformi sistema sigurnosti. Stoga, mediji imaju važnu ulogu u informiranju javnosti kao i u stvaranju mehanizma preko kojeg će javnost biti tačno informisana, a osim toga mediji su odgovorni za stvaranje većeg interesa civilnog društva za teme u vezi sa sigurnosti.

Iskustva novinara u bavljenju temama sigurnosti u BiH, već su ranije opisana u ovom izvještaju, a i pokazalo se da se glavne prepreke nalaze u nivou donošenja odluka o sigurnosti. Međutim, istraživanje je pokazalo da projekti koji su napravljeni tako da povećavaju učešće civilnog društva postignu veliki uspjeh i značaj, i od strane društva i od strane medija.

U tom kontekstu, uticaji nekih projekata koji se tiču lične sigurnosti, kao što je projekat koji je implementirao Centar za sigurnosne studije u Sarajevu,

pomogli su da se skrene pažnja na ta pitanja uopće. Nedavni projekat koji je rađen sa školama, privukao je veliku medijsku pažnju.^{lxxv}.

Iskustvo novinara tokom zadnje faze tog projekta pokazalo je da što je inicijativa bliža građanima, školama, univerzitetima to ona postiže veću pažnju, uključujući i pažnju medija. Takvi pozitivni rezultati, većim dijelom su ishod potrebe da se građanima objasni praktična primjena sigurnosti na što jednostavniji i konkretniji način.

Takvo važno dostignuće pomaže da se shvate slabe tačke institucija sigurnosti. To se odnosi na kapacitet kojim bi se sigurnost približila građanima, povećanjem broja kanala komunikacije sa javnošću na praktičnom nivou. Spomenuti primjer trebalo bi da bude vodič za buduće aktivnosti NVO-a i povećati svjesnost institucija o problemima na relaciji mediji-civilno društvo-sigurnost.

ZAKLJUČAK

Veza između medija i sigurnosti u BiH ovisi o stepenu otvorenosti bitnih političkih mehanizama prema vanjskoj kontroli. Medijska struktura, smanjena kompetencija, finansijska i politička ograničenja, slab kvalitet izvještaja tek su neki od faktora koji negativno utiču na tu relaciju. Procjena nedostataka u interakciji između medija i sigurnosti sugerira da je neophodno da glavni akteri zajedno rade kako bi doprinijeli konkretnim promjenama trenutne situacije.

Pitanje na koje se, u ovom izvještaju, pokušalo naći odgovor je dvostruko: 1. Koliko su institucije sigurnosti otvorene i odgovorne prema medijima u BiH? 2. Koliko su mediji otvoreni prema institucijama sigurnosti i koliko su stručni u bavljenju temama sigurnosti?

Istraživanje je pokazalo da je stepen otvorenosti političkog procesa najznačajniji faktor u uspješnoj implementaciji javne i transparentne reforme sektora sigurnosti, a to svakako može povećati očekivanu moć civilnog društva i medija.

Suštinski dio te relacije ovisi o strukturi institucija sigurnosti, u većini slučajeva slabo otvorenim za neke oblike vanjske kontrole. Stoga, korak naprijed bi predstavljao povećanje stepena otvorenosti institucija prema civilnim organizacijama i medijima.

Sa druge strane, rezultati su potvrdili da stav medija prema odlukama visoke politike također igra važnu ulogu. Ovo istraživanje je pokazalo da na važnost koju mediji pridaju vijestima o sigurnosti dosta utiče i zainteresiranost samih novinara o sigurnosnom sektoru i njihovo shvatanje tog složenog razvoja. Osim toga, još neke od prepreka, kao što su nedostatak profesionalne kompetencije u bavljenju sigurnosnim temama, organizacija medijskog tržišta u zemlji i stepen politizacije vijesti su se također pokazale kao bitni faktori koji utiču na usporavanje relacije između medija i sektora sigurnosti u BiH.

Istraživanje je također potvrdilo da neki od glavnih faktora mogu doprinijeti ispravnom upravljanju sektorom sigurnosti, a to su funkcionalna i stabilna okolina i omogućen sistem kontrole.

To bi se moglo uvježbati različitim podjelama civilnog društva kroz nekoliko formi učestvovanja (kroz različite kanale)^{lxvii}. Nadalje, to učestvovanje mora biti održivo da bi transparentnost i odgovornost bili potpuno

integrirani u proces, pa bi to smanjilo tajnovitost u vezi između medija i sigurnosti.

Osim toga, ovaj je izveštaj potvrdio značaj proširivanja medijskih izvještaja, neovisnih analiza, te publikacija, edukativnih kurseva i seminara.

Smjernice. Reforma novinarstva u pokrivanju tema sigurnosti.

Rezultati do kojih se došlo ovim istraživanjem ohrabruju CSS da nastavi sa procesom koji će dovesti do poboljšanja dijaloga između sektora sigurnosti i medija. To će biti još i važnije u narednim godinama kada će biti implementiran novi Zakon o odbrani. Taj proces će zahtijevati stalnu i objektivnu superviziju svih glavnih aktera u bosanskohercegovačkom civilnom društvu. Efektivna reforma medija je također potrebna da bi se stvorilo otvoreno i objektivno novinarstvo u zemlji.

Taj proces bi trebao uključivati i zaštitarske organizacije. To bi također zahtijevalo poboljšanje odnosa sa medijima, posebno u pogledu donošenja odluka na visokom nivou, jer se pokazalo da na tom nivou postoje prilično visoka ograničenja. Poticanje manjih projekata o sigurnosti će svakako biti od izuzetne važnosti, jer ranije iskustvo jasno je pokazalo da takvi programi mogu dovesti do većeg uključivanja javnog mišljenja, te da ujedno mogu privući potrebnu medijsku pažnju. Njihov je značaj u tome što približavaju pitanje sigurnosti samim građanima, pa se tako potiče dijalog između ovih organizacija, civilnog društva i medija.

To se odnosi i na državne i na lokalne institucije zadužene za reformu. Ispitivanje reforme sigurnosnog sektora u BiH je jasno pokazalo koliko je važno imati transparentnu saradnju između lokalnih i međunarodnih zvaničnika. Postupnim transferom moći na lokalne autoritete, u narednim godina biće potrebno da državni zvaničnici uzmu u obzir otvoreniji dijalog sa medijima, kao i širenje programa za medijski razvoj i obuku novinara. Takve akcije trebalo bi izvoditi istovremeno sa aktivnostima raznih centara i NVO-a koji se bave medijima. Jedino saradnja između institucija, medija i nevladinih organizacija civilnom društvu u BiH može osigurati značaj kvalitetnog novinarstva i pretvoriti medije u validan instrument informisanja o sigurnosti.

9. Deficiti u relaciji mediji-sigurnost

INSTITUCIJE (lokalne i međunarodne)

- Dijelimično zatvoreni izvori informacija (ministarstva, agencije, vojska, itd.)
- Velika politizacija procesa reforme

- Uticaj/kontrola međunarodnih organizacija na medije
- Poteškoće u potpunoj implementaciji zakonskog okvira za slobodu pristupa informacijama
- Mali broj programa pomoći medijima
- Političko/ekonomski uticaj na medije
- Slab feedback na objavljene informacije

Dodatni faktori

- Zastarjeli način razmišljanja i držanje za stari način hijerarhije
- Osjetljivost procesa tranzicije/reforme u nestabilnim političkim okruženjima

MEDIJI

- Slaba medijska scena
- Nedovoljno educirano osoblje u medijima
- Loš kvalitet izvještaja
- Politička/finansijska medijska ovisnost
- Nedostatak potpunog shvaćanja zakonskog okvira o slobodi pristupa informacijama

Dodatni faktori

- Slabi tehnički uslovi u medijskim kućama
- Površna pokrivenost kao posljedica nedostatka medijske strategije

10. Smjernice za budućnost

MEDIJI

- Opšta preobrazba uloge novinara
- Restrukturiranje procesa određivanja kvalitete vijesti
- Unutarnji proces kvalifikacije i specijalizacije prema sektorima
- Aktivnije učešće u trening-programima i seminarima
- Uspostavljanje efektivnije veze sa NVO-ima koje djeluju na teritoriji BiH

SIGURNOSNI SEKTOR

- Efektivniji dijalog sa medijima
- Više kanala za javno ispitivanje
- Efektivnija uloga javnih i press službi
- Jasna promjena sa politizacije na odgovornost
- Učiniti zakonski okvir efektivnijim u javnom praćenju i istraživačkim izvještajima
- Promovisanje akcionog plana civilnog društva za učešće medija u sigurnosti

CIVILNE ORGANIZACIJE

- Veće učešće u pitanjima sigurnosti
- Aktivnija uloga u školama koje se fokusiraju na novinarstvo
- Periodično organiziranje treninga i seminara za novinare o sigurnosnim temama
- Implementiranje manjih lokalnih projekata o sigurnosti koji bi obezbijedili veće učešće novinara, škola, neovisnih organizacija i međunarodnih organizacija
- Njihovo veće prisustvo na cijeloj teritoriji, te njihovo umrežavanje, prevazilaženje podjela i suparništva i promocija zajedničkog shvatanja sigurnosti u BiH

Reference

- ⁱ See Heiner Hänggi and Fred Tanner, *Promoting Security Sector Reform in the EU's Neighbourhood*, Chaillot Paper n. 80, ISS, Paris, July 2005, p. 11.
- ⁱⁱ See Ibidem, p. 14.
- ⁱⁱⁱ See Ibidem. For more information on the Code see http://www.osce.org/documents/sg/1994/12/702_en.pdf
- ^{iv} Heiner Hänggi and Fred Tanner, *op. cit.*, p. 11.
- ^v See Johanna Mendelson Forman, *Promoting Civil Society in Good Governance: Lessons for SSR*, DCAF, Working paper n. 29, Geneva, p. 2
- ^{vi} See Heiner Hänggi and Fred Tanner, *op. cit.*, pp. 12-14.
- ^{vii} Ibidem, p. 16.
- ^{viii} See Stafan Imobersteg, *A Synopsis of Achievements*, in Alan Bryden and Heiner Hangii (eds), "Security Sector Expert Formation: Achievements and Needs in South Eastern Europe", DCAF Publications, Geneva, 2003, available at www.dcaf.ch
- ^{ix} Marina Caparini, *Security Sector Reform and Post-Conflict Stabilization: The Case of the Western Balkans*, *op. cit.*, pp. 9-13.
- ^x See Milan Jazbec, *Security Sector Reform. The Way Ahead*, DCAF, Policy Paper, April 2005, Geneva, pp. 8-10.
- ^{xi} See Defence Reform Commission, *AFBiH. A Single Military Force for the 21st Century*, 2005 Report, Sarajevo, September 2005.
- ^{xii} Mirna Skrbic, *A Unified Army for a Divided Country*, in TOL, 26 July 2005, available at www.tol.cz
- ^{xiii} Interview with Enes Zukanovic, FBiH Parliament, Military expert, Sarajevo, 21 October 2005.
- ^{xiv} Ibidem
- ^{xv} Ibidem
- ^{xvi} Marina Caparini, *Media in Security and Governance. The Role of News Media in Security Oversight and Accountability*, Auflage, Geneva, 2004, pp. 26-29.
- ^{xvii} Council of Europe, 7th *European Ministerial Conference on Mass Media Policy - "Integration and Diversity: the New Frontiers of European Media and Communication Policy"*, Kyiv (Ukraine), 10-11 March 2005, at www.coe.int
- ^{xviii} Marina Caparini, *Media in Security and Governance*, *op. cit.*, pp. 17-22.
- ^{xix} Ibidem, p. 18.
- ^{xx} Ibidem, pp. 26-29.
- ^{xxi} Ibidem, pp. 26-27.
- ^{xxii} Ibidem
- ^{xxiii} See Council of Europe, *op. cit.*
- ^{xxiv} Ibidem
- ^{xxv} Ibidem
- ^{xxvi} Ibidem
- ^{xxvii} Council of Europe, *op. cit.*

- ^{xxviii} Mirna Skrbic, *Bosnia: Triple Threat*, in TOL, 12 October 2005, article available at www.tol.cz. For more information on the Communicatory Regulatory Agency see www.rak.ba
- ^{xxix} RAK, *Conclusion of the Seminar on the Promotion of Quality Journalism*, Sarajevo, 27th September 2005, available at www.rak.ba
- ^{xxx} L. Kendall Palmer, *The Power-Sharing Process: Media Reforms in Bosnia-Herzegovina*, available at <http://www.ksg.harvard.edu/kokkalis/>
- ^{xxxi} See www.ohr.int and www.osce.ba
- ^{xxxii} OSCE Mission to Bosnia-Herzegovina, *Ugovor*, February 2005, p. 11.
- ^{xxxiii} See USAID, *Assessment of USAID Media Assistance in BiH, 1996-2002*, Bureau for Policy and Programme Coordination, Working paper n. 6, p. 1, available at http://pdf.dec.org/pdf_docs/PNACR756.pdf
- ^{xxxiv} USAID, *Fact sheet- Assistance for Free and Independent Media*, at www.usaid.ba/key_documents/mainfact.htm
- ^{xxxv} See USAID, *Assessment of USAID Media Assistance in BiH, op. cit.*
- ^{xxxvi} Delegation of the European Commission to BiH, CARDS Programme, website <http://www.delbih.cec.eu.int/>
- ^{xxxvii} See Mirela Čamo i Radenko Udovičić, *Media and Ethics in BiH. Positive but Slow Moves*, July 2005, at www.media.ba
- ^{xxxviii} See www.irex.org
- ^{xxxix} See BIRN, *In Pursuit of Justice: An Overview of Progress in the Transitional Justice System of Sarajevo*, Conference, Sarajevo, November 2005. See also www.birn.eu.com
- ^{xl} See www.media.ba and www.mediaplan.ba
- ^{xli} See IREX, *Media Sustainability Index-Bosnia-Herzegovina*, available at www.irex.org/msi/index.asp, p. 16.
- ^{xlii} *Ibidem*, p. 17.
- ^{xliii} Mirna Skrbic, *Bosnia: Press Wars*, in TOL, 6 January 2005, available at www.tol.com
- ^{xliiv} *Ibidem*. See also International Press Institute, *2004 Press Freedom Review - Bosnia Herzegovina*, available at <http://www.freemedia.at/wpfr/Europe/bosnia.htm>
- ^{xlv} Interview with Asim Beslija, *Hayat Television*, Reporter, Sarajevo, 11 November 2005.
- ^{xlvi} Interview with Elmira Bayrasli, OSCE Mission to BiH, Press and Public Office, Spokesperson, Sarajevo, 25 October 2005.
- ^{xlvii} Heiner Hänggi and Fred Tanner, *op. cit.*, p. 11.
- ^{xlviii} European Commission, *Report from the Commission to the Council on the Preparedness of Bosnia Herzegovina to Negotiate an SAA with the EU*, Brussels, 18 November 2003, at <http://www.delbih.cec.eu.int/en/whatsnew/report-692.pdf>
- ^{xlix} Interview with Elmira Bayrasli.
- ^l Interview with Mirna Skrbic, *Transition on Line*, Reporter, Sarajevo, 4 November 2005.
- ^{li} Interview with Asim Beslija.
- ^{lii} *Ibidem*
- ^{liii} Meeting with reporters.

^{liv} See Defence Reform Commission, *op. cit.*

^{lv} Nikola Radovanovic, *Security Sector Expert Formation: Achievements and Needs in BiH*, Alan Bryden and Heiner Hänggi (eds.), *Security Sector Expert Formation: Achievements and Needs in South Eastern Europe*, DCAF Publications, Geneva, 2003, available at www.dcaf.ch

^{lvi} See *Ibidem*

^{lvii} *Ibidem*

^{lviii} See Stefan Imobersteg, *op. cit.*, p. 361.

^{lix} Novi Sad School of Journalism, *Seminar: Reporting on Defence. Training Journalist on Security Issues*, September 2005, Novi Sad. See www.novinarska.skola

^{lx} See Jeremy King and Walter Dorn, *An Unprecedented Experiment. Security Sector Reform in BiH*, Saferworld, London, 2002.

^{lxi} DCAF, *Parliamentary Oversight of the Security Sector. Principles, Mechanisms and Practises*, Handbook for Parliamentarians n. 5, Geneva, 2003.

^{lxii} Interview with Asim Beslija.

^{lxiii} *Ibidem*

^{lxiv} Meeting with reporters

^{lxv} *Ibidem*

^{lxvi} Marina Caparini, *Security Sector Reform and Post-conflict Stabilisation*, *op. cit.*, p. 10.

^{lxvii} Nikola Radovanovic, *op. cit.*

^{lxviii} Interview with Lieutenant Jem Thomas, Spokesperson EUFOR, Sarajevo, 29 November 2005.

^{lxix} Interview with Elmira Bayrasli

^{lxx} Interview with Lieutenant Jem Thomas.

^{lxxi} *Ibidem*

^{lxxii} *Ibidem*

^{lxxiii} Marina Caparini, *Civil Society and Democratic Oversight over the Security Sector: A Preliminary Investigation*, DCAF, Working paper n. 132, Geneva, pp. 12-14. See also Johanna Mendelson Forman, *op. cit.*

^{lxxiv} Jeremy King and Walter Dorn, *op. cit.*, pp. 1-4.

^{lxxv} Olga Palinkasev, CSS, Project "Increasing awareness of school children of the dangers related to the possession and handling of small arms and light weapons", Sarajevo, 2005.

^{lxxvi} See GFN-SSR, *op. cit.*

Bibliografija

Knjige i dokumenti

Batt Judy (ed), *The Western Balkans: moving on*, Chaillot Paper n.70, ISS, Paris, October 2004.

BIRN, *In Pursuit of Justice: An Overview of Progress in the Transitional Justice System of Sarajevo*, Conference, Sarajevo, November 2005, available at www.birn.eu.com

Čamo Mirela, Udovičić Radenko, *Media and Ethichs in BiH. Positive but Slow Moves*, July 2005, available at www.irex.com

Caparini Marina, *Civil Society and Democratic Oversight over the Security Sector: A Preliminary Investigation*, DCAF, Working paper n. 132, Geneva, available at www.dcaf.ch

Caparini Marina, *Security Sector Reform and Post-Conflict Stabilization: The Case of the Western Balkans* in Bryden A., Hanggi H, "Reform and Reconstruction of the Security Sector", DCAF, Geneva, 2004, available at www.dcaf.ch

Caparini Marina, *Media in Security and Governance. The Role of News Media in Security Oversight and Accountability*, Auflage, Geneva, 2004.

Council of Europe, 7th *European Ministerial Conference on Mass Media Policy -"Integration and Diversity: the New Frontiers of European Media and Communication Policy"*, Kyiv (Ukraine), 10-11 March 2005, available at www.coe.int

CSS-DCAF, *Round-table. The role of Parliament, Security and Media*, Sarajevo, 31 May-1 June 2002.

DCAF, *Parliamentary Oversight of the Security Sector. Principles, Mechanisms and Practises*, Handbook for Parliamentarians n. 5, Geneva, 2003.

Defence Reform Commission, *AFBiH. A Single Military Force for the 21st Century*, 2005 Report, Sarajevo, September 2005.

European Commission, *Report from the Commission to the Council on the Preparedness of Bosnia Herzegovina to Negotiate an SAA*

with the EU, Brussels, 18 November 2003, at <http://www.delbih.cec.eu.int/en/whatsnew/report-692.pdf>

GFN-SSR, *Civil Society Organisations and SSR. Compendium of Good Practises in SSR*, Cranfield University, Shrivenham, 2005, available at <http://www.gfn-ssr.org>

Hänggi Heiner, Tanner Fred (eds.), *Promoting Security Sector Reform in the EU's Neighbourhood*, Chaillot Paper n. 80, ISS, Paris, July 2005.

Imobersteg Stefan, *A Synopsis of Achievements*, in Alan Bryden and Heiner Hangii (eds), "Security Sector Expert Formation: Achievements and Needs in South Eastern Europe", DCAF Publications, Geneva, 2003, available at www.dcaf.ch

International Press Institute, *2004 Press Freedom Review - Bosnia Herzegovina*, available at <http://www.freemedia.at/wpfr/Europe/bosnia.htm>

IRES, *At Risk: Political Intimidation of Journalists and Their Media in Bosnia and Herzegovina*, 29 October 2000, available at <http://www.irex.org/media/bosnia/journalists/ch6.asp>

Mendelson Forman Johanna, *Promoting Civil Society in Good Governance: Lessons for SSR*, DCAF, Working paper n. 29, Geneva, available at www.dcaf.ch

Novi Sad School of Journalism, *Seminar: Reporting on Defence. Training Journalists on Security Issues*, September 2005, Novi Sad, available at www.novinarska.skola.

King Jeremy, Dorn Walter, *An Unprecedented Experiment. Security Sector Reform in BiH*, Saferworld, London, 2002.

Jazbec Milan, *Security Sector Reform. The Way Ahead*, DCAF, Policy Paper, April 2005, Geneva, available, at www.dcaf.ch

OSCE, *Code of Practice on Political-Military Relations*, available at http://www.osce.org/documents/sg/1994/12/702_en.pdf

OSCE Mission to Bosnia-Herzegovina, *Ugovor*, February 2005.

Palmer L. Kendall, *The Power-Sharing Process: Media Reforms in Bosnia-Herzegovina*, available at <http://www.ksg.harvard.edu/kokkalis/>

Radovanovic Nikola, *Security Sector Expert Formation: Achievements and Needs in BiH*, Alan Bryden and Heiner Hänggi (eds.), *Security Sector Expert Formation: Achievements and Needs in South Eastern Europe*, DCAF Publications, Geneva, 2003, available at www.dcaf.ch

RAK, *Conclusion of the Seminar on the Promotion of Quality Journalism*, Sarajevo, 27th September 2005, available at www.rak.ba

Reporters sans Frontiers, *Worldwide Press Freedom Index 2005*, 25 October 2005, available at www.rsf.org

Sekuloski Milan, *Security Sector Reform and the Role of the Media in Serbia and Montenegro*, DCAF, OSCE, National Assembly of the Republic of Serbia, 27-28 October 2004.

Skrbic Mirna, *A Unified Army for a Divided Country*, in TOL, 26 July 2005, available at www.tol.cz

Skrbic Mirna, *Bosnia: Triple Threat*, in TOL, 12 October 2005, available at www.tol.cz

Skrbic Mirna, *Bosnia: Press Wars*, in TOL, 6 January 2005, available at www.tol.cz

USAID, *Assessment of USAID Media Assistance in BiH, 1996-2002*, Bureau for Policy and Programme Coordination, Working paper n. 6, available at http://pdf.dec.org/pdf_docs/PNACR756.pdf

USAID, *Fact sheet - Assistance for Free and Independent Media*, available at www.usaid.ba/key_documents_mainfact.htm

Intervjui

- **Enes Zukanovic**, Vojni ekspert, Parlament FBiH, Sarajevo, 21. oktobar 2005. godine
- **Elmira Bayrasli**, Potparol, Odjel za odnose s javnošću i informisanje, OSCE misija u BiH, Sarajevo, 25. oktobar 2005. godine
- **Jean-Luc Oesch**, Odjel za demokratizaciju, OSCE misija u BiH, Sarajevo, 28. oktobar 2005. godine

- **Mirna Škrbic**, Novinar, Transition Online TOL, Sarajevo, 8. novembar 2005. godine
- **Asim Bešlija**, Novinar, Televizija Hayat, Sarajevo, 11. novembar 2005. godine
- Poručnik **Jem Thomas**, Potparol, EUFOR, Sarajevo, 29. novembar 2005. godine

Websites

www.eurforbih.org

www.nato.int

www.osce.org

www.ohr.int

www.tol.cz

www.mod.gov.ba

www.irex.org

www.rak.ba

www.media.ba

www.mediaonline.ba

www.dcaf.ch

www.delbih.cec.eu

www.freedia.at

www.mediaplan.ba

www.birn.eu.com

www.usaid.ba

www.css.ba

www.europa.eu.int

www.coe.int

www.mediacenter.org.yu